

СЕКЦІЯ 8. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/25>

Мікіна О. Г.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної філології*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Хоменко О. А.,

старший викладач кафедри зарубіжної філології

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

СТАРОФРАНЦУЗЬКІ ДІЄСЛОВА ЯК ПРИКЛАД ТИПОВОЇ СЕМАНТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Семасіологічні дослідження дають безліч цікавих прикладів значеннєвої еволюції. Цього разу хотілося б представити один окремий випадок семантичної трансформації, при якому зміни словотвору вносять корективи у значення лексем. Йдеться про успадкований з прадавніх часів і поширений у Середньовіччі спосіб зміни значення через додавання префіксів, а саме про формування через префіксацію значення ‘звертатися’ у старофранцузьких дієслів. Як відомо, в межах тільки одного, середньовічного періоду французької мови сталося більше змін, ніж зазнала будь-яка інша романська мова за всю свою історію. Тому еволюційні процеси, що відбулися з французькою семантикою за короткий період 9-14 століть, можна вважати яскравим втіленням універсальних явищ, притаманних цілій групі неолатинських мов.

Перш за все слід навести цілу низку дієслів зі значенням ‘звертатися’, які є фонетичними варіантами однієї з популярних середньовічних лексем, а саме **rationare*, пор.: *araisnier, arraisnier, arainier, airainier, araignier, arainnier, arrainsnier, areisnier, aresnier, arenier, aranier, aragner, arisnier, araisonner, araisonner, areisonner,*

aresoner, arresoner, arazoner, araisuner, aroissoner [3, с. 372]. Тут подано тільки ті дієслова, які зафіксовані в одному зі словників старофранцузької мови, хоча й дуже авторитетному. Проте відомо, що ця серія є більшою, якщо залучити до вибірки інші словники і тексти. Враховуючи велику кількість діалектів, сформованих у період старофранцузької мови, орфографічна варіативність лексем, у тому числі дієслів, не є несподіваною і водночас не представляє інтересу, оскільки на семантиці це не дуже позначилося, пор.: «Якщо в існуючих літературних і ділових пам'ятках старофранцузького періоду фонетичні і морфологічні особливості ... виражені доволі ясно, то лексичні відмінності вислизують, а отже не піддаються настільки чіткому визначенню, як фонетико-морфологічні. Як наслідок розвиненої фонетичної диференціації діалектів і відсутності єдиної орфографічної норми спостерігаються лише значні розходження в оформленні одного й того ж слова» [1, с. 260]. Таким чином, величезна кількість варіантів одного дієслова викликана фонетичною і, як наслідок, орфографічною нестабільністю старофранцузької мови, проте нас передусім цікавить значеннєва складова лексеми, у цьому випадку – сам факт появи дієслів із аналізованою семантикою на базі народнолатинського дієслова **rationare*, що утворилося, в свою чергу, від латинського *ratio* 'рахунок, підрахунок; розум, точка зору; мотив' та префікса *a-*.

Внаслідок семантичної еволюції в старофранцузькій мові дієслово *raisnier* (< **rationare*), поряд із традиційним значенням 'розмірковувати', отримало й інше – 'говорити, розмовляти' [2, с. 62]. При використанні дієслова *raisnier* з прийменником *a* воно природно означало 'говорити, розмовляти з кимось', тобто 'звертатися', оскільки цей префікс походить від латинського *ad-*, мав значення 'напрямок до' і використовувався для передачі давального відмінку. Очевидно, що через вживання з прийменником старофранцузьке дієслово *raisnier* було неперехідним. Але далі замість форми «дієслово + прийменник» з'явилася інша конструкція – «префікс *a-* + дієслово». Така словотвірна модель формування дієслова зі значенням 'звертатися' була відома і активна і в латинській мові, наприклад, саме за цією схемою були утворені дієслова *adōro, affor, alloquor*. У випадку з дієсловом *araisnier*, а враховуючи фонетичну варіативність і з іншими спільнокореновими дієсловами, ця модель знову стає продуктивною, що свідчить про її типовість і універсальність. Природно, що новостворене старофранцузьке дієслово почало вживатися з лексемою, яка означає

особу – об'єкт мовлення, але цікаво, що і нове дієслово *araisnier*, і решта однокореневих префіксальних варіантів, були перехідними і вживалися вже без прийменників, тобто сему давального відмінка перебрав на себе префікс [4, с. 3]. Ось один із прикладів:

«S'il avient chose que tu trueves
La bele en point que tu la doives
Aresoner ne saluer,
Lors te fera color muer,
Si te fremira touz li sans» [6, 2389–2393] –

«Якщо станеться так, що ти зустрінеш красуню за таких обставин, що тобі треба буде до неї *звернутися* і привітатися, вона змусить тебе збліднути, і вся твоя кров затремтить».

Сьогодні у французькій мові не існує жодного з цих однокореневих дієслів, які були базовими у старофранцузькій період. Їх не фіксує і словник середньофранцузької мови [5]. Мова успадкувала лише традиційну безпрефіксальну форму *raisonner* зі значеннями 'розмірковувати', 'говорити про'. Те ж саме стосується італійського дієслова *ragionare*, іспанського *razonar*, португальських *razoar* та *raciocinar*.

Абсолютно аналогічна картина простежується також із старофранцузькими дієсловами, які виникли на базі народнолатинського дієслова **parlare*, що протягом усіх періодів розвитку французької мови аж до сьогодні означає 'говорити', та вже знайомого префікса *a-* (< *ad-*). Утворені у старофранцузькій період префіксальні форми *aparer*, *aparleir*, *apparleir*, *apairler* [3, с. 323] та безліч інших варіантів набувають значення 'звертатися', пор.:

«Bien cuideras avoir mespris,
Dont tu n'as la bele *aparlee*

Avant qu'ele s'en fust alee» [6, 2368-2370] – «Ти подумаєш, що зробив помилку через те, що не *звернувся* до красуні до того, як вона пішла»;

«Et li rois, qui la pes queïst
Molt volantiers se il poïst,
S'an vint de rechief a son fil,

Si l'*aparole* come cil...» [7, 3423-3426] – «І король, який дуже хотів миру, якби він міг цього досягти, повернувся до свого сина, щоб *звернутися* до нього...».

Доля цього дієслова склалася подібно до *araisnier*, воно також втрачене у французькій мові, якщо не враховувати поодинокі випадки збереження цієї лексеми в кількох місцевих говірках провінції Артуа, де це дієслово вживається у зворотній формі *s'aparler* і означає 'слухати себе в процесі розмови' [3, с. 323]. Але це периферійне вживання дієслова і в периферійному значенні, тоді як аналізоване значення 'звертатися' у сучасній мові відсутнє у цього дієслова. Таким чином, дієслова, що вживалися зі значенням 'звертатися' у старофранцузькій мові, є обмеженими у мовному часі, але нагадують дослідникам історичної семантики про цікавий і типовий спосіб значеннєвої еволюції.

Список використаних джерел:

1. Бородина М. А. К вопросу о единстве французского языка (На материале хартий второй половины века). *Исследования в области латинского и романского языкознания* / ред. Р. А. Будагов, Н. Г. Корлэтяну. Кишинев : Штиинца, 1961. С. 235–262.
2. Dauzat A., Dubois J., Mittérand H. *Nouveau Dictionnaire étymologique et historique*. Paris : Larousse, 1973. 814 p.
3. Godefroy F. *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialecte du IXe au XVe siècle : en 10 t.* Paris : F. Vieweg, 1881. T. 1. 799 p.
4. Greimas A. J. *Dictionnaire de l'ancien français. Le Moyen Age*. Paris : Larousse, 1994. 630 p.
5. Greimas A. J., Keane T. M. *Dictionnaire du moyen français*. Paris : Larousse, 2001. 668 p.
6. Lorris G. de., Meun J. de. *Le Roman de la Rose / traduction présentation et notes par A Strubel*. Paris : Le Livre de Poche «Lettres gothiques», 1992. 1272 p.
7. Troyes C. de. *Le Chevalier de la Charrette. Romans*. Paris : Librairie Générale Française, 1994. P. 495–704.